

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Кириченко Р.В.

У статті розглядаються сучасні наукові погляди до проблеми розвитку креативності педагогів. Визначено стадії творчого процесу, параметри креативності та риси особистості студентів, які сприяють формуванню в них компонентів творчої діяльності. Виявлено можливості удосконалення змісту підготовки майбутніх фахівців. Запропоновано комплекс методів та засобів навчання, спрямованих на розвиток креативності студентів.

Ключові слова: креативність, креативна особистість, педагогічна креативність, креативний процес, креативне середовище, параметри креативності, креативне мислення, творчий потенціал.

В статье рассматриваются современные научные взгляды на проблемы развития креативности педагогов. Определены стадии творческого процесса, параметры креативности и черты личности студентов, которые способствуют формированию у них компонентов творческой деятельности. Определены возможности совершенствования содержания подготовки будущих специалистов. Предложен комплекс методов и способов обучения, направленных на развитие креативности студентов.

Ключевые слова: креативность, креативная личность, педагогическая креативность, креативный процесс, креативная среда, параметры креативности, креативное мышление, творческий потенциал.

This article describes the modern scientific approaches of teachers' creativity development problem. The main stages of the creative activities, parameters of creativity and personal character features of students leading to development of their creativity are defined. The possibilities of improvement of educational program for future professionals are indicated. The set of educational methods and approaches leading to students' creativity development is proposed.

The key words: creativity, creative personality, educational creativity, creative process, creative environment, parameters of creativity, creative thinking.

Актуальність дослідження. Перед вищою освітою поставлене завдання – розвивати творчий потенціал студентів. Згадаємо: ХХІ століття – це століття конкуренції розумів і творчих здібностей. Сучасні соціокультурні зміни в суспільстві насамперед потребують підвищення якості підготовки фахівців, компетентних, здатних творчо мислити. Однак стан вищої освіти в Україні викликає занепокоєння в певних колах дослідників, законотворців, громадських діячів та простих громадян. Український вчений М. Дробноход говорить, що сьогодні вища школа дедалі схиляється

в бік підготовки користувачів і споживачів, і занедбується підготовка генераторів нових знань, технологій, фахівців для забезпечення інноваційного розвитку держави [1]. Неприйняття нових поглядів на освіту учасниками навчального процесу, відсутність бачення необхідності переходу від усталених та чітко регламентованих правил до нових, революційних, експериментальних методів та технологій навчання, формалізують навчальний процес, обмежують творчі можливості студентів та викладачів.

Актуальність дослідження проблеми розвитку креативності майбутніх педагогів визначається її соціальною і практичною значущістю, про що свідчать роботи відомих науковців (Є.С. Барбіна, Н.В. Гузій, І.Д. Демакова, І.А. Зязюн, В. Г. Кремень, Н.В. Кічук, М.П. Лещенко, А.К. Маркова, Л.М. Мігіна, С.О. Сисоєва, В.О. Слассьонін, Л.О. Хомич та інші).

Проблемою вищої освіти є організація такого процесу навчання, який би міг бути основою формування навчальної та професійної діяльності. Навчальна діяльність є основною діяльністю для студентської категорії, а розвитку креативності у студентів, яка буде впливати на успішність професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності приділяється недостатньо уваги.

Метою статті є вивчення особливостей розвитку креативності у майбутніх педагогів, викладачів дисциплін у галузі дизайну.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати різні підходи щодо розвитку креативності та творчого потенціалу особистості.

2. Ознайомити з прийомами розвитку креативності та творчих здібностей у студентів.

Ринкова економіка в Україні стрімко розвивається. Як наслідок - змінилися значення і вплив дизайну на виробництво. Дизайн став одним із найважливіших факторів, що зумовлюють підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг. З указаної причини зростає потреба в кваліфікованих фахівцях в різних напрямках дизайну. Тому проблема вдосконалення професійної підготовки дизайнерів у ВНЗ набуває особливу соціальну і наукову актуальність.

Поряд з художніми ВНЗ, вищими навчальними закладами культури і мистецтв, підготовку дизайнерів здійснюють технічні ВНЗ. Так, на кафедрі "Педагогіки та методики професійного навчання" Київського національного університету технологій та дизайну ведеться підготовка студентів за таким професійним спрямуванням: "Професійна освіта (Дизайн)", що дає можливість отримати кваліфікацію і інженер-дизайнер, і викладач загальнотехнічних дисциплін в галузі дизайну.

Сьогодні сучасне суспільство потребує не вузьких спеціалістів – носіїв окремих виробничих функцій, а всебічно розвинених соціаль-

но активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру.

Попри те, що для будь-якого кваліфікованого спеціаліста необхідні глибокі знання, для педагогічної діяльності викладача у галузі дизайну особливо важливими є професійно значущі особистісні якості і креативність мислення.

На сьогодні існує достатня кількість матеріалу (роботи Ю.О. Бурмакової, Р.М. Грановської, І.П. Калошиної, М.І. Кілошенко, Ю.С. Крижанської, Л.Б. Єрмолаєвої-Томіної та інших), що пояснює і окремі аспекти відповідності спеціаліста-дизайнера вимогам спеціальності. Для опанування конкретного виду діяльності спеціалісту необхідний специфічний набір професійно обумовлених індивідуальних якостей. Серед характерних для дизайнера одягу психологічних рис деякі дослідники відзначають: багатство фантазії, інтуїцію, парадоксальність асоціацій, здатність оригінально вирішувати питання, вони мають володіти широким колом інтересів і знань, швидким реагуванням на зміни у моді, незалежністю і самостійністю поглядів, ініціативністю, високим рівнем комунікабельності та здатністю стійко триматись у будь-яких ситуаціях є актуальними відносно діяльності дизайнера. Слідування своїм принципам, відстоювання власної думки вимагає від дизайнера певних вольових і духовних якостей, оскільки існує постійний ризик нерозуміння публікою та робочим колективом його новаторських ідей [2].

Практика роботи сучасної вищої школи свідчить, що викладач повинен не тільки чітко і правильно відтворювати необхідну інформацію, він має вміти генерувати нові, оригінальні ідеї, знаходити нетрадиційні способи розв'язування проблемних педагогічних ситуацій і задач, тобто володіти креативністю мислення. Так, С.О. Сисоєвою виділяються такі ознаки педагогічної креативності: високий рівень соціальної і моральної свідомості; пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення; творча фантазія, розвинута уява; специфічні особистісні якості (допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм); специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє "Я"; бажання бути визнаним; творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах педагогічної праці); комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури.

Відтак, розвиток сучасної психології та педагогіки характеризується підвищеною увагою до творчого потенціалу людини, створенням освітнього середовища, що сприяє її саморозвитку. Зрозуміло, що ефективність майбутньої професійної діяльності студента залежить

не тільки від набутих у вузі знань та вмінь, але й від уміння творчо їх застосовувати.

Сучасні дослідження креативності розглядають чотири основні аспекти цього поняття: креативний процес, креативний продукт, креативну особистість і креативне середовище (сферу, структуру, соціальний контекст, що формує вимоги до продукту творчості). Часто ці підходи використовуються разом.

У широкому сенсі креативність розуміється як загальна схильність до творчості. Наприклад, відомий психолог Ільїн Е.П. визначає креативність як здатність людини народжувати незвичайні ідеї, знаходити оригінальні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення [3].

Т. Тардиф і Р. Стернберг [7], намагаючись проаналізувати всю розмаїтість точок зору, виділили два найбільш загальні підходи до процесу креативності: як до процесу, що протікає в окремій особистості в окремий момент часу (цієї точки зору дотримується більшість дослідників), або як до процесу, що залежить від системи соціальних зв'язків, проблемних сфер, критеріїв оцінок креативного продукту й т.п., тобто в широкому соціальному та історичному контексті; при цьому процес креативності не втрачає свого зв'язку із індивідуальністю творця, але вимагає іншого підходу до аналізу процесу та його дозрівання.

Ф. Баррон і Д. Харрінгтон, підводячи підсумки досліджень в області креативності з 1970 по 1980 р., зробили наступні узагальнення щодо креативності:

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах і нових продуктах. Така здатність дозволяє також усвідомлювати нове в суспільстві, хоча сам процес може мати як свідомий, так і несвідомий характер.

2. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця й сили його внутрішньої мотивації.

3. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту й особистості є їхня оригінальність, спроможність, адекватність завданню, і ще одна властивість, що може бути названа придатністю – естетичною, екологічною, оптимальною формою, правильною й оригінальною на даний момент.

4. Креативні продукти можуть бути дуже різні за природою: нове розв'язання проблеми у математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини або поеми, нової філософської або релігійної системи, інновація в юриспруденції, свіжий розв'язок соціальних проблем та ін. [6].

Умови або фактори, що впливають на креативний процес, можуть бути двох видів: ситуативні й особистісні. До ситуативних фак-

торів, що негативно впливають на креативну особистість, відносять: ліміт часу; стан стресу; бажання швидко знайти рішення; занадто сильна або занадто слабка мотивація; наявність фіксованої установки на конкретний спосіб розв'язку; непевність у своїх силах, викликана попередніми невдачами; страх; підвищена самоцензура, спосіб викладення умов завдання, що провокує хибний шлях розв'язку та ін.

Серед особистісних рис, які сприяють розвитку креативності, виділяють наступні: упевненість у своїх силах; домінування емоцій радості й навіть певна частка агресивності; схильність до ризику; відсутність остраху здатися дивним й незвичайним; відсутність комфортності; добре розвинене почуття гумору; наявність багатої за змістом підсвідомості (бачить різноманітні за змістом сни, має підпорогову чутливість, переживає феномени синестезії й т.п.); любов до фантазування й побудови планів на майбутнє й т.п.

На думку Л.Б. Єрмолаєвої-Томіної, креативність – це на 95% якість особистості, сформована за рахунок впливу соціального середовища, її ціннісної орієнтації, вимог, що висуваються до людини, організації інформаційного потоку і цільової спрямованості усіх видів діяльності, починаючи з навчальної [2].

Креативність як особистісна характеристика виявляється головним чином у тому, що людина привносить творчість в усі види діяльності. Креативна особистість може бути одночасно і настільки ж творчим дослідником, організатором і педагогом, і при цьому знаходиться у постійному прагненні до самовдосконалення та удосконалювання навколишнього середовища [3].

Таким чином, креативність – це особистісна якість, що базується на потенційних можливостях кожної людини, актуалізації неусвідомленої потреби бути неповторною індивідуальністю, вільною, своєю творчістю приєднуватись до загального через власні продукти креативності, гармонійно сполучати індивідуальні і соціально значущі інтереси.

Обов'язковою умовою розвитку креативності є самопізнання і пошук індивідуального стилю діяльності з опорою на психофізіологічні особливості, що включають: швидкість включення в роботу, тривалість працездатності, умови, необхідні для пробудження і протікання творчості.

Саме студентський вік є сенситивним до набування зрілості, сходження до вершин творчості, з яких починається соціальна (об'єктивна) творчість. За цих умов до особистості викладача в галузі дизайну та його педагогічної діяльності ставляться нові вимоги.

У процесі професійної підготовки студент повинен навчитися розробляти для себе найважливіші евристичні прийоми. Це багато важить для його розумового розвитку. Таким чином, студент народжує для себе

суб'єктивну новизну, створює свій власний внутрішній суб'єктивний світ. Відбувається прирошування нового до свого розуму, чутливість до пізнавальних проблем, розвивається креативність (основа творчості).

Параметри креативності: оригінальність; семантична гнучкість; об'ємна адаптивна гнучкість (зміна форми стимулу, щоб побачити в ньому нові ознаки); здатність народжувати нові ідеї в нерегламентованих умовах.

На нашу думку, студентам для розвитку в них креативності (дивергентного мислення) потрібно:

1. Сприймати наукову інформацію не для механічного запам'ятовування, а для логічного опрацювання, для встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Важливо дотримуватися принципів наукової організації навчання, принципів наукової організації розумової праці.

2. Виявляти самостійність, критичність, уміння сприймати нові ідеї та відмовлятися від своїх помилкових думок. Багато важить набування пізнавальної компетентності, яка виявляється в таких уміннях: працювати з текстом, який має недостатню або суперечливу інформацію (шукати необхідну інформацію); демонструвати вміння інтерпретувати суперечливий і неоднозначний матеріал; оцінювати суперечливу інформацію і формулювати гіпотези її вирішення; у природничонаукових знаннях робити пояснення, оцінювати альтернативні погляди, формувати своє ставлення до них.

Лише за таких умов формується підґрунтя для об'єктивної творчості в професійній діяльності, а саме: продуктивність мислення, критичність мислення, розвиток рефлексивності, працелюбність, внутрішня єдність, цілісність і вибіркова позиція стосовно здійснення мети, загальний культурний рівень, розвиток духовно-моральних якостей особистості.

Учені визначають певні стадії творчого процесу, які успішно можуть бути застосовані, наприклад, при написанні дипломної роботи. Стадії творчого процесу (за В. П. Зінченком) такі:

1. Виникнення проблеми, відчуття необхідності її розв'язання, мобілізація розумових сил і напруга.

2. Сприймання й аналіз ситуації, усвідомлення проблеми.

3. Формування гіпотези, пошук шляхів розв'язання проблеми (аналізуються й уточнюються умови її розв'язання).

4. Починається розв'язання проблеми (єдність свідомого і не-свідомого), складається план пошуку шляхів розв'язання проблеми.

5. Виникає ідея правильного засобу розв'язання проблеми.

6. Практична реалізація ідеї [4].

Найважливішими серед рис особистості студентів, які сприяють формуванню в них компонентів творчої діяльності, є такі: позитивна "Я-концепція", упевненість у своїх можливостях; схильність до ризи-

ку; розвиток уяви, прихильність до фантазування; самодисципліна; відповідальність.

Отже, у процесі навчання майбутніх педагогів доцільно застосовувати методи евристичного навчання, запропоновані А.В. Хуторським, до яких належать когнітивні, креативні, оргдіяльнісні. До когнітивних методів відносять порівняння, аналогії, синтез, класифікації та ін. Оргдіяльнісні методи навчання передбачають оволодіння навчальним цілеспрямованим плануванням, організацію контролю і оцінки роботи студентів, здійснення педагогічної рефлексії під час проведення занять з педагогіки. До традиційних методів креативного типу евристичного навчання належать: "мозковий штурм", метод емпатії, методи сенектики, морфологічного ящика. Мета цих методів – забезпечити логічну опору для створення студентами освітньої продукції. До найефективніших евристичних методів можна віднести: метод евристичних питань, порівняння, евристичних спостережень, евристичного дослідження, конструювання понять, метод гіпотез, метод помилок, метод прогнозування, метод "якби...", метод вигадування, гіперболізації, аглютинації та інші [5].

Підтримуючи думку про те, що засоби ІКТ мають великий потенціал для розвитку креативності майбутніх педагогів, професор освіти педагогічного факультету Ексетерського університету Руперт Вегеріф виділяє три основні аспекти такого потенціалу: 1) забезпечення унікальних видів діяльності, наприклад, доступу до широкого спектру ресурсів, комунікації, більш потужну обробку даних та моделювання реальних ситуацій; 2) зміну у відносинах між студентом і викладачем. Індивідуалізм студента посилюється, він спонукає його управляти власним навчанням, а це є однією з ключових особливостей творчої особистості; 3) створення середовища, за допомогою моделювання та зворотного зв'язку, в якому прийняття ризику може бути позитивним досвідом [8]. Тому, розвиток креативності майбутніх педагогів можна здійснювати засобами ІКТ.

Вважаємо за доцільне відбирати комплекс форм і методів навчання, які цілеспрямовано впливають на розвиток педагогічної креативності – творчі конкурси, індивідуальні та колективні завдання творчого характеру, аукціони педагогічних ідей, участь у студентській конференції з педагогіки, вивчення життєвого шляху та творчості видатних педагогів, знайомство із творчо працюючими педагогами та вивчення їхнього досвіду тощо. Основною ж умовою ефективності роботи з розвитку педагогічної креативності майбутніх педагогів вважаємо, перш за все, високий рівень професійної та особистісної компетентності викладачів, які здатні до постійного духовного і творчого зростання, зміни самого себе, усталених стереотипів у поглядах на світ.

Творчий потенціал особистості – складна структура, що включає емоційну культуру, систему культурологічних, професійно-педагогічних знань, широку загальнокультурну ерудицію, генетичне задане обдарування, гуманітарний світогляд, образне мислення, здатність моделювати різноманітні способи творчої діяльності. Творчий потенціал розвивається поступово, поетапно, через збагачення творчого досвіду, систематичне спрямування на творчу діяльність, виховання потреби у творчості.

На нашу думку, ключ до розвитку творчого потенціалу – в організації самостійної роботи студентів, яка б допомагала розвивати ініціативу, формувати власні погляди, переконання, виховувати почуття відповідальності.

Однією з найцікавіших форм самостійної роботи, яка допомагає активізувати зусилля на навчальному процесі, є науково-дослідна робота. Саме вона створює можливість реального співробітництва між викладачем та студентами, посилює інтерес до професійної діяльності. Така робота змушує студентів по-іншому поглянути на суть і зміст навчання у ВНЗ.

Максимальний розвиток творчого потенціалу студентів відбувається в процесі спеціально організованої навчальної діяльності у вигляді ділової гри. Ділові ігри дозволяють моделювати різні ситуації; гра завжди націлена на вироблення стратегії поведінки, сприяє формуванню інтуїції, умінь вільно орієнтуватися та діяти в складній ситуації, допомагає передбачати вірогідні наслідки тих чи інших рішень, аргументувати свій вибір. Таким чином, в процесі ділової гри створюються сприятливі умови для розвитку і вдосконалення креативності.

Серед багато численних засобів розвитку творчості, творчого потенціалу надзвичайно велика роль належить мистецтву, який є взірцем творчої натхненної діяльності. І тут варто зауважити, що мистецтво, особливо для студентів педагогів-дизайнерів, є вкрай необхідним напрямком розвитку креативності. Важливим аспектом є не тільки розвиток у процесі навчання, але й саморозвиток за межами навчального процесу.

Основне завдання педагога – побудувати зі студентами співпрацю, в якій він, крім педагога, буде ще й наставником, і студент буде сам себе мотивувати на творчу діяльність і максимально розвивати в собі креативність, а не тільки повністю поринати в навчання.

Висновки. Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що навчальний процес – це не тільки набуття професійних якостей майбутнього спеціаліста, але і всебічний розвиток, де особливу увагу потрібно приділяти творчому розвитку. Розв'язання проблеми розвитку креативності майбутніх педагогів можна здійснити лише на основі професійно-творчої підготовки фахівців. Розвиток творчого потенціалу студента ВНЗ має бути цілеспрямованим та методоло-

гічно об'рунтованим. Завданням викладачів є створення інноваційного освітнього середовища, добір методів і прийомів, які сприятимуть розвитку креативності та творчих здібностей студентів. Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на формування творчого потенціалу та розвиток креативності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дробноход М.І. Сьогодення і проблеми вищої школи України / М. Дробноход ; Академія наук вищої школи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://anvsu.org.ua/index.files/Articles/Drobnokhod2.htm>.

2. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества : учеб. пособие для вузов / Л.Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академический Проект ; Культура, 2005. – 304 с.

3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2013. – 444 с.

4. Подоляк Л.Г. Психология вищої школи : [навч. посіб. для магістрів і аспірантів] / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К. : ТОВ "Філістудія", 2006. – 320 с.

5. Хуторской А.В. Развитие одарённости школьников: методика продуктивного обучения : пособ. для учителя / А.В. Хуторской – М. : ВЛАДОС, 2000. – 320 с.

6. Barron F. Creativity, intelligence and personality / F.Barron, D. Harrington // Ann. Rev. of Psychol. – 1981. – V. 32. – P. 439-476.

7. Tardif, T. What we know about creativity? // R. Sternberg, T. Tardif (eds.). The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 429-446.

8. Wegerif, R. Mind Expanding. Teaching for thinking and creativity in primary education / Rupert Wegerif. – Glasgow : Open University Press, 2010. – 168 p.

УДК 159.94:612

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Клибанівська Т.М.

Стаття є спробою аналізу теоретичних аспектів формування та визначення поняття психічних станів людини. Об'рунтовано поняття "психічний стан" та "психофізіологічний стан". Розкрито сутність і фізіологічні механізми, подано історичну 'єнезу й опис психічних станів.